

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ Ν. ΗΜΑΘΙΑΣ

ΤΡΙΜΗΝΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΕΛΕΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ Ν. ΗΜΑΘΙΑΣ (Ε.Μ.Ι.Π.Η.)

ΙΟΥΛΙΟΣ - ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ - ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2011 - ΕΤΟΣ Δ' - ΑΡ. ΦΥΛΛΟΥ 14 - ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ

ΕΒΔΟΜΑΔΑ ΤΟΠΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ 2011

Ένας από τους βασικούς στόχους της Εταιρείας Μελετών Ιστορίας και Πολιτισμού Ημαθίας είναι να παρουσιάσει δράσεις και εκδηλώσεις που αφορούν στην τοπική ιστορία και τον πολιτισμό του τόπου. Με το Α' Επιστημονικό Συνέδριο για την Ημαθία - *Ιστορία - Αρχαιολογία - Τέχνη - Λαογραφία* που πραγματοποιήθηκε το 2010 (29 Σεπτεμβρίου έως 3 Οκτωβρίου) και με τη συμμετοχή σε αυτό ερευνητών και επιστημόνων με πρωτότυπες ανακοινώσεις υλοποιήθηκε ένα από τα βασικά οράματα της Ε.Μ.Ι.Π.Η. Παράλληλα δόθηκε το εναρκτήριο λάκτισμα για τη συνέχιση ανάλογων δράσεων που θα ενεργοποιούν τους ερευνητές της τοπικής ιστορίας και θα τους δίνουν τη δυνατότητα να κοινοποιούν τα πορίσματα των ερευνών τους, έτσι ώστε να ενημερώνεται ο εντόπιος πληθυσμός και να εγείρονται νέα ερωτήματα ταυτόχρονα με τη διεύρυνση των γνωστικών τους οριζόντων.

Εμμένοντας στους στόχους της και Εκυνηγώντας τα όνειρά της, η εταιρεία επιδιώκει να συνεχίσει τη σειρά δράσεων σχετικών με θέματα τοπικής ιστορίας. Έτσι, για το 2011 αποφασίστηκε να υλοποιηθούν μια σειρά εκδηλώσεων, οι οποίες περιλαμβάνουν επιστημονικές, πολιτιστικές - λαογραφικές και άλλες δράσεις και εντάσσονται στην *Εβδομάδα Τοπικής Ιστορίας και Πολιτισμού* (26 Σεπτεμβρίου - 2 Οκτωβρίου 2011), μια εβδομάδα αφιερωμένη

στην ιστορία και τον πολιτισμό της πόλης και της ευρύτερης περιοχής μας.

Σημαντικότερη όλων είναι η πρώτη, μιας σειράς, Επιστημονικών Ημερίδων με τίτλο *Μιλάμε για τη Βέροια του 20^{ου} αιώνα (1890-1910) - Στο λυκόφως της Οθωμανικής περιόδου*. Η συγκεκριμένη περίοδος είναι ιδιαίτερα σημαντική για την επαρχία της Βέροιας, καθώς επρόκειτο για το τέλος μιας περιόδου, της Οθωμανικής και την προετοιμασία ένταξης της περιοχής στο Ελληνικό Κράτος. Ιδιαίτερα σημαντικά

ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΣΤΗ ΣΕΛΙΔΑ 3

Α' ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΗΜΕΡΙΔΑ ΤΟΠΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

*ΜΙΛΑΜΕ ΓΙΑ ΤΗ ΒΕΡΟΙΑ ΤΟΥ
20ου ΑΙΩΝΑ (1890-1910)*

*"Στο λυκόφως της
Οθωμανικής Περιόδου"*

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ - σελ. 10
ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ - σελ. 12

Τα «Χρονικά»
αλλάζουν μορφή
σελ. 2

Η εκπαίδευση στη Βέροια
κατά τον 19ο και τις αρχές
του 20ου αιώνα
της Αικ. Παπαγεωργίου
σελ. 4

Εκπαιδευτικά προγράμματα
της Ε.Μ.Ι.Π.Η.
της Ολ. Μπέτσα
σελ. 5

Γηδές: Νεότερες πληροφορίες
για την ίδρυση του οικισμού
των δ. Αθ. Βουδούρη και
Αντ. Γκαλίτσιου
σελ. 15

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ

δ. Αθανασίου Βουδούρη
Ο Βεροιώτης ιερομόναχος
Μελέτιος Κωνσταμονίτης και
η περιοδεία του στη Ρωσία
(1862 - 1869)
σελ. 18

ΦΟΡΕΙΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
&
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
Τμήμα Λαογραφίας της
Κ.Ε.Π.Α. Δήμου Βέροιας
σελ. 19

Γηδάς: Νεότερες πληροφορίες για την ίδρυση του οικισμού

Των

δ. Αθανασίου Γ. Βουδούρη, μέλους Δ.Σ. της Ε.Μ.Ι.Π.Η.
Αντώνιου Β. Γκαλίτσου, αν. μέλους Δ.Σ. της Ε.Μ.Ι.Π.Η.

Είναι πράγματι συγκλονιστική η διαπίστωση ότι μια νέα πληροφορία αλλάζει την ιστορία ενός τόπου και της δίνει νέες διαστάσεις

Γ. Δ. Μοσχόπουλος, *Ρουμλουκιώτικα Σημειώματα Α' (1989)*

Α. Οι παλαιότερες απόψεις και πληροφορίες

Είναι γνωστή σε όσους ασχολούνται με την τοπική ιστορία της Ημαθίας η σημαντική προσφορά του κ. Γιάννη Δ. Μοσχόπουλου στη μελέτη της ιστορίας και της λαογραφίας του Ρουμλουκιού. Ο Μοσχόπουλος, δημοσίευσε πριν από μερικές δεκαετίες, στα «Ρουμλουκιώτικα σημειώματά» του, ορισμένες αξιόλογες πληροφορίες σχετικά με το ζήτημα της ίδρυσης – μεταφοράς του οικισμού Γηδάς¹ του Ρουμλουκιού, γύρω από τον ναό του αγίου Αθανασίου (σημερινά νεκροταφεία της Αλεξάνδρειας).

Με βάση τα ιστορικά τεκμήρια εκείνης της περιόδου, η ίδρυση – μεταφορά του οικισμού στην περιοχή του αγίου Αθανασίου τοποθετήθηκε στο β' μισό του 18^{ου} αιώνα, κυρίως μάλιστα στο τελευταίο του τέταρτο. Ο Μοσχόπουλος, βασιζόμενος σε προφορικές διηγήσεις παλαιότερων κατοίκων της περιοχής, αλλά και σε ορισμένες επιγραφικές μαρτυρίες (σε μαρμαρίνους κιονίσκους και σε επιτύμβιους σταυρούς του παλιού οικισμού), θεώρησε ότι οι απαρχές του οικισμού θα πρέπει, μάλλον, να αναζητηθούν στο τελευταίο τέταρτο του 18^{ου} αιώνα.²

Η έλλειψη επαρκών ιστορικών πληροφοριών, με δεδομένο ότι ο οικισμός του Γηδά απουσιάζει από όλες τις γνωστές καταγραφές οικισμών (ελληνικές και οθωμανικές) πριν από το 1770,³ καθιστούσε το ζήτημα της ύπαρξής του στη διάρκεια του 18^{ου} αιώνα ιδιαίτερα προβληματικό, καθώς οι υπάρχουσες μαρτυρίες συνέκλιναν στην άποψη ότι η ίδρυση – μεταφορά του πραγματοποιήθηκε στα τέλη του 18^{ου} αιώνα, υπόθεση η οποία (με βάση τα δεδομένα που υπήρχαν μέχρι πρόσφατα στη διάθεση της έρευνας), φαινόταν αρκετά πειστική.

Β. Νέα στοιχεία με βάση τη συλλογή παλαιτύπων ΑΛΕ 01

Σήμερα, με βάση τα νέα δεδομένα που έχουμε στη διάθεσή μας, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι η εικόνα για την ίδρυση και τις απαρχές του οικισμού Γηδάς έχει αλλάξει, πλέον, ριζικά. Σε ημερίδα που πραγματοποιήθηκε τον Ιούνιο του 2010 στην Αλεξάνδρεια, παρουσιάστηκαν από τους Αθανάσιο Βουδούρη, Εμμανουήλ Ξυνάδα και Στέργιο Λιούλια ορισμένα νέα στοιχεία για την ιστορία της περιοχής, με βάση τη συλλογή παλαιτύπων «ΑΛΕ 01», του ιερού ναού Κοιμήσεως της Θεοτόκου (Παναγίας) Αλεξάνδρειας.⁴

Μεταξύ των νέων στοιχείων που προήλθαν από την καταγραφή και μελέτη του υλικού της συλλογής παρουσιάστηκε και μια ενθύμηση του 1747, γραμμένη από τον ιερομόναχο Γερμανό τον Σιναΐτη, στην οποία γίνεται σαφής αναφορά τόσο

στον οικισμό Γηδάς,⁵ όσο και στον ναό του αγίου Αθανασίου.⁶ Πρόκειται για την πρωιμότερη γραπτή αναφορά (τόσο του οικισμού, όσο και του ναού), γεγονός που μας αναγκάζει να επαναπροσεγγίσουμε την ιστορία της περιοχής σύμφωνα με τα νέα δεδομένα.

Η ενθύμηση, γράφτηκε στις 22 Ιουνίου του 1747, από τον ιερομόναχο Γερμανό τον Σιναΐτη, σε ένα Μηναίο του Μαρτίου της συλλογής παλαιτύπων ΑΛΕ 01,⁷ με μαύρο μελάνι. Χωρίζεται σε τρία βασικά μέρη. Στο πρώτο, ο συντάκτης μας πληροφορεί για τον ιδιοκτήτη – κάτοχο του παλαιτύπου, ο οποίος ήταν ο ναός του αγίου Αθανασίου στον Γηδά. Το δεύτερο μέρος της ενθύμησης αποτελεί «κατάρα», ενάντια σε όσους επιχειρήσουν να κλέψουν ή να αφαιρέσουν και να μεταφέρουν το παλαίτυπο σε άλλη περιοχή.⁸ Στο τρίτο μέρος μας παραδίδεται η ημερομηνία και η χρονολογία γραφής της ενθύμησης (22 Ιουνίου 1747), καθώς και το όνομα του συντάκτη (ιερομόναχος Γερμανός Σιναΐτης). Το κείμενο της ενθύμησης έχει ως εξής:

«† Τῷ παρῶν εἶναι τοῦ ἀγίου ἀθανασίου εἰς τόν γιδάν / καὶ ὅπως τό πάρι νά ἔχει τήν κατάρα τοῦ ἀγίου: - / αἰψμζ ἰουνήου – 22 / Γερμανός ἱερομόναχος /σιναΐτης».

Η αξία της ενθύμησης, με δεδομένη την ένδεια αρχαιακού υλικού που αφορά την επισκοπή της Καμπανίας και την περιοχή του Ρουμλουκιού,⁹ καθίσταται ιδιαίτερα σημαντική, καθώς έρχεται να καλύψει, έστω και μερικώς, ένα μεγάλο κενό σχετικά με το ζήτημα της ίδρυσης – μεταφοράς του Γηδά, στην περιοχή του κατεστραμμένου σήμερα ναού του αγίου Αθανασίου.¹⁰

Όπως προαναφέραμε, ο Γ. Μοσχόπουλος σε παλαιότερες μελέτες του, υποστήριξε την άποψη ότι η «ίδρυση» του Γηδά θα έπρεπε να τοποθετηθεί στα τέλη του 18^{ου} αιώνα. Την ίδια περίοδο θεωρεί πιθανό ότι χτίστηκε και ο ναός του αγίου Αθανασίου, βασιζόμενος σε ορισμένες από τις χρονολογίες που προέρχονται κυρίως από αναμνήσεις παλαιότερων κατοίκων της περιοχής.¹¹

5 Ο οικισμός αναγράφεται ως «Γιδάς», με «ι» αντί του συνηθέστερου με «η». Εντούτοις, η ορθογραφία της ενθύμησης δεν μπορεί να αποτελέσει βάση για την εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με το ζήτημα της παλαιότερης ορθής γραφής του ονόματος, καθώς είναι προβληματική, στο σύνολό της, γενικότερα (βλ. για παράδειγμα «ὄπως» αντί «ὅπως»).

6 Η ενθύμηση θεωρούμε ότι καταρρίπτει, πλέον, πλήρως παλαιότερες υποθέσεις, σύμφωνα με τις οποίες η ανέγερση του ναού θα μπορούσε να σχετίζεται με το ζήτημα της διέλευσης και του κρητύματος του αγίου Κοσμά του Αιτωλού στην περιοχή. Επιπλέον, αν και γνωρίζουμε ότι ο άγιος πέρασε (κατά πάσα πιθανότητα) και από την επαρχία της Βέροιας, γύρω στα 1775, η έλλειψη συγκεκριμένων πληροφοριών δεν μας επιτρέπει να είμαστε σίγουροι για τις περιοχές τις οποίες επισκέφτηκε. Η λαϊκή παράδοση διασώζει πληροφορίες για τη διέλευση του αγίου από πολλά χωριά και οικισμούς της επαρχίας, κάτι που θεωρούμε ότι είναι δύσκολο να αποδειχθεί.

7 Αρ. Καταγρ. Βουδούρη – Λιούλια – Ξυνάδα: ΑΛΕ 01 – 01.

8 Σχετικά με το ζήτημα της αναγραφής «κατάρων» σε ενθυμήσεις παλαιτύπων βλ. Αθανάσιος Γ. Βουδούρης, «Οι «κατάρες» των διαθηκών, των επιγραφών, και των ενθυμήσεων παλαιτύπων βιβλίων της επαρχίας Βέροιας κατά την περίοδο της Οθωμανοκρατίας», *Πολιτιστικά Δρώμενα* 43 (Μάρτιος – Μάιος 2007) 24 – 26.

9 Σχετικά με το ζήτημα της ένδεια πληροφοριών ιστορικής πληροφόρησης για την επισκοπή βλ. Αθανάσιος Γ. Βουδούρης, «Η επισκοπή Καμπανίας κατά την περίοδο της προσωρινής υπαγωγής της στη Μητρόπολη Θεσσαλονίκης (1876 – 1883)», *Μελετήματα Ημαθίας* 1 (2009) 437 – 439.

10 Πληροφορίες για τον παλιό ναό του αγίου Αθανασίου βλ. Μοσχόπουλος, *Ρουμλουκιώτικα* τ. Β', ό.π., 53 – 58.

11 Συγκεκριμένα αναφέρονται οι χρονολογίες 1777, 1778, και 1796.

1 Σχετικά με την ορθογραφία του ονόματος του οικισμού (Γηδάς ή Γιδάς) ακολουθούμε την άποψη του Γ. Μοσχόπουλου, σύμφωνα με την οποία η προέλευση του ονόματος του οικισμού πιθανότατα προέρχεται από τη γεωμορφολογία της περιοχής, όπως συμβαίνει άλλωστε και με πολλούς από τους οικισμούς του Ρουμλουκιού και της Καμπανίας. Συνεπώς ακολουθούμε τον τύπο «Γηδάς». Γιάννης Δ. Μοσχόπουλος, *Ρουμλουκιώτικα σημειώματα 1980 – 1988*, τ. Α', Θεσσαλονίκη 1989, 29 – 31.

2 Μοσχόπουλος, *Ρουμλουκιώτικα*, τ. Α', ό.π., 32 – 37. Ο ίδιος, *Ρουμλουκιώτικα σημειώματα 1989 – 1995*, τ. Β', Θεσσαλονίκη 1996, 41 – 52.

3 Βλ. Ελένη Γκαρά, «Η πόλη και η περιοχή της Βέροιας στους Οθωμανικούς χρόνους», *Ημαθίας Μελετήματα*, Βέροια 2007, 53 – 61.

4 Αθανάσιος Γ. Βουδούρης, Στέργιος Γ. Λιούλιας, Εμμανουήλ Γ. Ξυνάδας, «Όψεις της πνευματικής και κοινωνικής ζωής στο Ρουμλούκι, μέσα από τη συλλογή παλαιτύπων του ιερού μητροπολιτικού ναού Κοιμήσεως της Θεοτόκου Αλεξάνδρειας», *Ο Θεσμός της Εκκλησίας στο Ρουμλούκι*, Αλεξάνδρεια 2010, 115 – 138, 181 – 199.

Το ζήτημα περιπλέκεται ακόμη περισσότερο, λόγω του γεγονότος ότι η Λέκτορας Βαλκανικής ιστορίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου, Ελένη Γκαρά, σε σχετικούς με τον καζά της Βέροιας χάρτες που παραθέτει σε άρθρο της¹², δεν αναφέρει πουθενά τον Γηδά. Έτσι, η παραπάνω ενθύμηση της συλλογής «ΑΛΕ 01» έρχεται να μας δώσει νέα στοιχεία και πληροφορίες, τα οποία θεωρούμε ότι ανατρέπουν, σε μεγάλο βαθμό, τα μέχρι στιγμής δεδομένα.

Με βάση τα νέα στοιχεία, της παραπάνω ενθύμησης, της συλλογής «ΑΛΕ 01», πιστεύουμε ότι ξεκαθαρίζει περισσότερο, πλέον, η εικόνα μας σχετικά με το ζήτημα της μεταφοράς του Γηδά στη θέση γύρω από τα σημερινά νεκροταφεία της Αλεξάνδρειας. Συνεπώς, σήμερα μπορούμε να καθορίσουμε ως σαφέστερο και σταθερότερο *terminus ante quem* για την ίδρυση – μεταφορά του Γηδά (στην παραπάνω θέση), το έτος 1747. Η ύπαρξη, δηλαδή, του οικισμού τουλάχιστον από το πρώτο μισό του 18^{ου} αιώνα, ανοίγει τον δρόμο για περαιτέρω έρευνα του ζητήματος.

Εντούτοις, παρά τα νέα δεδομένα που προκύπτουν με την ενθύμηση του ιερομόναχου Γερμανού, το ζήτημα της μεταφοράς του οικισμού (στην περιοχή του αγίου Αθανασίου) δε φαίνεται να έχει λυθεί εντελώς. Τα νέα στοιχεία που έρχονται στο φως, μέσα από επιτόπιες έρευνες και καταγραφές, μας επιτρέπουν να προσεγγίσουμε το ζήτημα μέσα από μια κάπως ευκρινέστερη οπτική γωνία και να επιχειρήσουμε να δώσουμε απαντήσεις σε ορισμένα αναπάντητα ερωτήματα που σχετίζονται με την πορεία και εξέλιξη του οικισμού.

Γ. Πληροφορίες με βάση επιγραφικό υλικό από επιτύμβιους σταυρούς της περιοχής

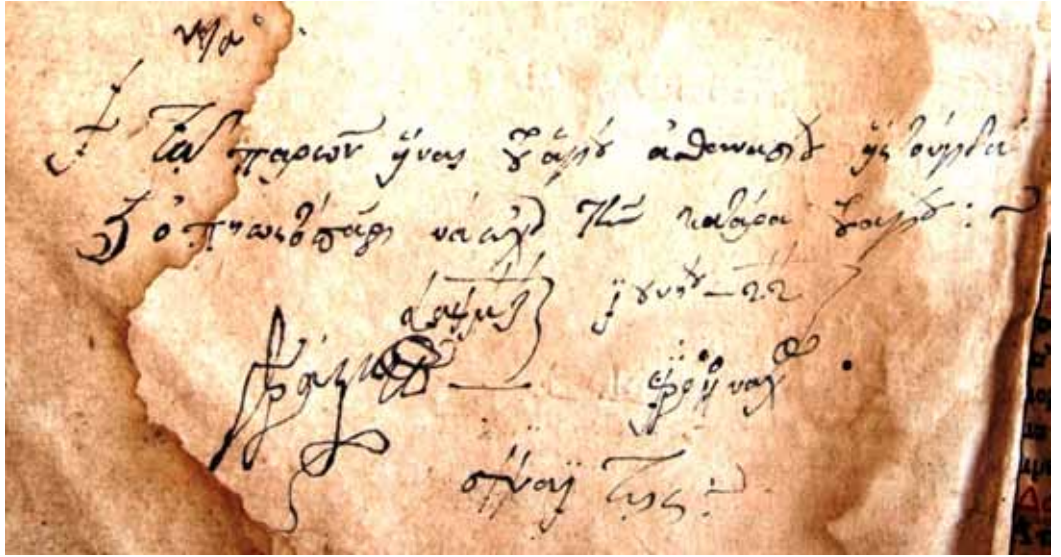
Σε πρόσφατη ανακοίνωση των Αντωνίου Γκαλίτσου και Αθανασίου Βουδούρη, στο Α' Επιστημονικό Συνέδριο για την Ημαθία, Ιστορία – Αρχαιολογία – Τέχνη – Λαογραφία, της Εταιρείας Μελετών Ιστορίας και Πολιτισμού Ν. Ημαθίας (Ε.Μ.Ι.Π.Η.), με τίτλο «Επιτύμβιοι σταυροί της Οθωμανικής περιόδου στην Ημαθία (18ος – 19ος αι.)», παρουσιάστηκαν νέα στοιχεία, με βάση επιγραφικό υλικό της περιοχής, σύμφωνα με τα οποία, πιθανώς, η ίδρυση – μεταφορά του Γηδά θα μπορούσε να μετατοπιστεί σε ακόμη παλαιότερη περίοδο, δηλαδή στις αρχές, τουλάχιστον, του 18^{ου} αιώνα.

Στον ναό Κοιμήσεως της Θεοτόκου στην Αλεξάνδρεια φυλάσσονται 22 μαρμάρινοι επιτύμβιοι σταυροί, που χρονολογούνται από το πρώτο μισό του 18^{ου} μέχρι και τα τέλη του 19^{ου} αιώνα (1894). Σύμφωνα με την μαρτυρία του π. Ιερόθεου Γκουντρομπή, οι σταυροί αυτοί βρέθηκαν θαμμένοι στον χώρο όπου βρίσκονται σήμερα τα νεκροταφεία της πόλης¹³. Οι σταυροί μετα-

Θεωρούμε πολύ πιθανό κατά την περίοδο αυτή (αρχές τελευταίου τέταρτου του 18^{ου} αι.) να πραγματοποιήθηκαν ορισμένες εργασίες συντήρησης ή ανακαίνισης του ναού, γεγονός που υποδηλώνει παράλληλα και σχετική οικονομική ευημερία των κατοίκων του οικισμού.

12 Ελένη Γκαρά, "Η πόλη και η περιοχή της Βέροιας στους Οθωμανικούς χρόνους", *Ημαθίας Μελετήματα*, Βέροια 2007, 53 – 61. Στις σελίδες 59 – 61 υπάρχουν 3 χάρτες με τον καζά της Βέροιας στις περιόδους 1550, 1650 & 1750 αντίστοιχα, αλλά σε κανέναν δεν αναφέρεται ο οικισμός του Γηδά.

13 Οι σταυροί βρέθηκαν δυτικά της εκκλησίας του αγίου Αθανασίου που βρίσκεται στον χώρο των νεκροταφείων, όταν χρειάστηκε να γίνει αναζωογόνηση του κορεσμένου χώματος. Στην ίδια θέση που βρίσκεται σήμερα ο κοιμητηριακός ναός του αγίου Αθανασίου υπήρχε ο παλιότερος ναός, αφιερωμένος στον ίδιο άγιο, στον οποίο αναφέρεται και η παραπάνω ενθύμηση. Την ύπαρξη σταυρών στον περιβάλλοντα της παλιάς εκκλησίας του αγίου Αθανασίου, που υπήρχε στον χώρο των σημερινών νεκροταφείων και κατεδαφίστηκε γύρω στο 1960, αναφέρει και ο Μοσχόπουλος (βλ. Γιάννης Μοσχόπουλος, "Η παλιά εκκλησία του αγίου Αθανασίου Αλεξάνδρειας",

Ενθύμηση του ιερομόναχου Γερμανού Σιναΐτη (22 Ιουνίου 1747), σε παλαιύτυπο της συλλογής ΑΛΕ-01 του ιερού ναού Κοιμήσεως της Θεοτόκου (Παναγίας) Αλεξάνδρειας

φέρθηκαν από τον π. Ιερόθεο στον ναό Κοιμήσεως της Θεοτόκου (όπου φυλάσσονται μέχρι σήμερα) και οι περισσότεροι χρονολογούνται στις τελευταίες δεκαετίες του 18^{ου} και τις πρώτες του 19^{ου} αιώνα. Ωστόσο, ξεχωρίζουν δύο, οι οποίοι παρόλο που δεν αναγράφουν χρονολογία, παρουσιάζουν στοιχεία που δείχνουν πως είναι πρωιμότεροι από τους υπόλοιπους. Ο πρώτος από τους δύο αυτούς σταυρούς, που φαίνεται να είναι και ο παλιότερος, έχει σωζόμενες διαστάσεις (λείπει το μεγαλύτερο τμήμα της κάτω κεραίας) 36X38X4 εκ. Η επιγραφή που παρουσιάζει κάποιες δυσκολίες στην ανάγνωση αναφέρει: "ἀκριλ; | παναγιο[τι]; | & χριστίνας". Ο δεύτερος σώζεται ολόκληρος με διαστάσεις 78X38X3,5 εκ. και επιγραφή: "Θομά | γιάννο | οσια".

Οι ομοιότητες στον τρόπο που συντάσσονται οι επιγραφές (τρία ονόματα σε ξεχωριστή σειρά το καθένα και η έλλειψη χρονολογίας), καθώς και κάποιες ομοιότητες στον τρόπο χάραξης των γραμμάτων, μας επιτρέπουν να υποθέσουμε πως είναι πιθανόν οι δύο αυτοί σταυροί να δημιουργήθηκαν από το ίδιο εργαστήριο, αλλά ο δεύτερος να είναι τουλάχιστον κατά μία γενιά νεώτερος και να χαραχθηκε από τεχνίτη που διαδέχθηκε τον χαράκτη του πρώτου σταυρού, αφού ίσως πρώτα μαθήτευσε κοντά του.

Έτσι, αν ευσταθεί η υπόθεση πως οι δύο αυτοί σταυροί είναι πρωιμότεροι από αυτούς που χρονολογούνται ασφαλώς στις τελευταίες δεκαετίες του 18^{ου} αι.,¹⁴ τότε θα πρέπει να χρονολογήσουμε τον δεύτερο από αυτούς στα μέσα του 18^{ου} αι. και τον πρώτο στις αρχές του ίδιου αιώνα¹⁵. Με βάση λοιπόν όλα όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι ο οικισμός του Γηδά, χρησιμοποιούσε ως νεκροταφεία τον ίδιο χώρο όπου υπάρχουν και σήμερα τα νεκροταφεία της πόλης και ιδρύθηκε ή μεταφέρθηκε στην σημερινή του θέση τουλάχιστον από τις αρχές του 18^{ου} αι.

Αξίζει να σημειωθεί ότι σε καταγραφή οθωμανικού φορολογικού κατάστιχου εμφανίζεται ο οικισμός του Γηδά (Gidahor), ως χωριό που ανήκει στο βακούφι του Γαζή Εβρενός Μπέη και καταβάλλει φόρο 1.900 άσπρα¹⁶. Ο πίνακας των χωριών του βακου-

Ρουμλουκιώτικα Σημειώματα 1989 – 1995. τ. Β', Θεσσαλονίκη 1996, 55).

14 Με βάση τις επιγραφές που έχουν χρονολογία, ο παλιότερος σταυρός είναι του 1784.

15 Πρωιμότερη χρονολόγηση του σταυρού αυτού, στο δεύτερο μισό του 17^{ου} αιώνα, δεν φαίνεται πιθανή, καθώς το σύνολο των επιγραφών του 17^{ου} αι. είναι γραμμένες σε μεγαλογράμματη γραφή. Ευχαριστούμε τον κ. Γεώργιο Βελένη, ομότιμο καθηγητή στον τομέα Αρχαιολογίας του τμήματος Ιστορίας – Αρχαιολογίας του Α.Π.Θ., για την πολύτιμη βοήθειά του στην ανάγνωση των επιγραφών, καθώς και για τις γενικότερες, ιδιαίτερα χρήσιμες, υποδείξεις του.

16 Βασίλης Δημητριάδης, "Φορολογικές κατηγορίες των χωριών της Θεσσαλονίκης κατά την τουρκοκρατία", *Μακεδονικά* 20 (1980), 409. Ο φόρος που καταβάλλει ο Γηδάς (1.900 άσπρα) είναι κατά πολύ μεγαλύτερος απ' όλα τα γειτονικά χωριά (Τσινάφορο, Κορυφή,

φίου είναι από καταγραφή του 1771 (1184) συμπληρωμένη από άλλες προγενέστερες¹⁷. Ο Β. Δημητριάδης δεν διευκρινίζει αν η καταγραφή που αφορά τον οικισμό του Γηδά (Gidahor), είναι του 1771 ή προγενέστερη, παρόλο που σε χάρτη που παραθέτει με τα χωριά της Θεσσαλονίκης κατά τον 15^ο - 16^ο αι. περιλαμβάνει και τον Γηδά¹⁸.

Δ. Επιλεγόμενα - Συμπεράσματα

Σύμφωνα με τα νέα ιστορικά και αρχαιολογικά δεδομένα, μπορούμε πλέον να θεωρήσουμε σχεδόν βέβαιη την ύπαρξη οικισμού γύρω από τον σημερινό κοιμητηριακό ναό του αγίου Αθανασίου της Αλεξάνδρειας, ήδη από το πρώτο μισό, τουλάχιστον, του 18^{ου} αιώνα. Την περίοδο αυτή, ο οικισμός μας είναι γνωστός με το όνομα «Γηδάς».

Το γεγονός της απουσίας του οικισμού από καταγραφές παλαιότερες του β' μισού του 18^{ου} αιώνα γεννά ορισμένα επιπλέον ερωτήματα, στα οποία θα επιχειρήσουμε να δώσουμε κάποιες πιθανές απαντήσεις: Όπως έχει ήδη επισημανθεί στο παρελθόν, στην περιοχή του Ρουμλουκιού, κυρίως μεταξύ των περιοχών Νησί - Ρέσιανη (Βρυσάκι) - Καψόχωρα - Γηδάς (Αλεξάνδρεια), εμφανίζονται στοιχεία και πληροφορίες που μας επιτρέπουν να θεωρήσουμε ότι η περιοχή ανέπτυξε ιδιαίτερες σχέσεις με την μονή της αγίας Αικατερίνης στο Σινά, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα να εμφανίζονται στην περιοχή πολλοί Σιναΐτες κληρικοί και μοναχοί. Στα 1747 εμφανίζεται ως σχετιζόμενος με τον ναό του αγίου Αθανασίου του Γηδά ο ιερομόναχος Γερμανός Σιναΐτης, ο οποίος πιθανότατα διετέλεσε υπεύθυνος ή εφημέριος του ναού.¹⁹

Ο συσχετισμός της απουσίας του οικισμού από καταγραφές και φορολογικά κατάστιχα, πριν από το τελευταίο τέταρτο του 18^{ου} αιώνα, σε συνδυασμό με την ύπαρξη Σιναΐτη ιερομόναχου, ως υπεύθυνου του ναού του αγίου Αθανασίου Γηδά, μας επιτρέπει να υποθέσουμε ότι ίσως ο οικισμός να ήταν (αρχικά τουλάχιστον) άμεσα σχετιζόμενος με μοναστηριακή γη, υπαγόμενη, ίσως, σε φορολογικές απαλλαγές ως βακουφική. Θα μπορούσαμε, δηλαδή, να υποθέσουμε ότι ο οικισμός του Γηδά αναπτύχθηκε και εξελίχθηκε γύρω από τον ναό του αγίου Αθανασίου, ο οποίος θεωρούμε πιθανό να προϋπήρχε στην περιοχή, και οι κάτοικοι να εργάζονταν ως υπηρέτες των μοναστηριακών κτημάτων.

Κλειδί, Νέα Χαλκηδόνα) κάτι που δείχνει ότι ο οικισμός είναι ήδη ο πολυπληθέστερος στην γύρω περιοχή. Ο αμέσως επόμενος σημαντικός οικισμός είναι το Πλατύ, που καταβάλλει φόρο 1.600 άσπρα.

17 Δημητριάδης, "Φορολογικές κατηγορίες", ό.π., 412.

18 Δημητριάδης, "Φορολογικές κατηγορίες", ό.π., 393.

19 Σχετικά με το ζήτημα των σχέσεων Σινά - Ρουμλουκιού βλ. Βουδούρης, Λιούλιας, Ξυνάδας, "Όψεις της πνευματικής και κοινωνικής ζωής στο Ρουμλούκι", ό.π., 121 - 122.

Η παραπάνω υπόθεση θα μπορούσε να αποτελέσει μια πιθανή απάντηση στο γεγονός της απουσίας του οικισμού από φορολογικά κατάστιχα της Οθωμανικής περιόδου, πριν από το β' μισό του 18^{ου} αιώνα. Στη συνέχεια, ίσως κατά την περίοδο της αρχιερατίας του επισκόπου Καμπανίας Θεοφίλου (1749 - 1795), ο οικισμός απέκτησε (σταδιακά) μεγαλύτερη «αυτονομία και ανεξαρτησία», κάτι που ενδεχόμενα σχετίζεται και με την ύφεση των σχέσεων Σινά - Ρουμλουκιού.²⁰

Το γεγονός ότι σε καταγραφή οθωμανικού φορολογικού κατάστιχου του 1771²¹ εμφανίζονται ως υποκείμενοι σε φορολόγηση τόσο ο οικισμός του Γηδά (Gidahor), όσο και οι «μοναχοί του Gidahor», ως ξεχωριστή φορολογική μονάδα, ίσως να οφείλεται στην παραπάνω άποψη, σχετικά με το ζήτημα της αρχικής εξάρτησης και στη συνέχεια «αυτονόμησης» του οικισμού από την μοναστηριακή γη.

Ο καθηγητής Γεώργιος Στογιόγλου επιχειρεί να συσχετίσει τους «μοναχούς του Gidahor» με το μοναστήρι που λειτουργούσε κατά την περίοδο του επισκόπου Θεοφίλου στην Καψόχωρα.²² Εντούτοις, θεωρούμε ότι η σαφής αναφορά του τοπωνυμίου Gidahor (Γηδάς), αντί του επίσης γνωστού κατά την ίδια περίοδο «Καψόχωρα - Καψοχώρι», υποδηλώνει μοναχούς που βρίσκονταν σε άμεση σχέση με την περιοχή του Γηδά. Επιπρόσθετα, θεωρούμε ότι η μετακίνηση του οικισμού από την περιοχή του αγίου Αθανασίου προς την σημερινή του θέση (γύρω από τον ναό της Παναγίας) συνδέεται, κατά πάσα πιθανότητα, με τη σταδιακή «αυτονόμηση» των κατοίκων της περιοχής, σε σχέση με τον ναό του αγίου Αθανασίου, ο οποίος πιστεύουμε ότι είναι περισσότερο πιθανό να σχετίζεται με τους «μοναχούς του Gidahor».²³

Επιτύμβιοι σταυροί από τον ιερό (κοιμητηριακό) ναό αγίου Αθανασίου Αλεξάνδρειας (αρχές 18^{ου} αι.)

20 Βλ. Βουδούρης, Λιούλιας, Ξυνάδας, "Όψεις της πνευματικής και κοινωνικής ζωής στο Ρουμλούκι", ό.π., 121 - 122.

21 Δημητριάδης, "Φορολογικές κατηγορίες", ό.π., 409.

22 Γεώργιος Στογιόγλου, *Ιστορία επισκόπων Μακεδονίας. Θεοφίλος Παπαφίλης επίσκοπος Καμπανίας 1749 - 1795*, Θεσσαλονίκη 1992, 68 - 72.

23 Η άποψη περί πιθανής ύπαρξης μοναστηριού στον σημερινό ναό της Παναγίας Αλεξάνδρειας, με βάση το γεγονός ότι η περιοχή ανατολικά του ναού ονομάζεται «κελιά», θεωρούμε ότι δεν μπορεί να αποδειχθεί. Εξάλλου η ύπαρξη κελιών γύρω από ενοριακούς ναούς υπήρξε ιδιαίτερα σύννηθες φαινόμενο της Οθωμανικής περιόδου.